

Kunstproject over zelfbeschadiging doorbreekt de stilte

Praat er nooit over! Dat krijgen psychiatrische patiënten soms te horen nadat ze zichzelf hebben toegetakeld. Kunstenaar Lisette Verkerk kon het niet geloven. Haar verbijstering over het taboe op zelfbeschadiging in de Willem Arntsz Hoeve in Den Dolder leidde tot HEAVENHELL, een kunstproject gerealiseerd met patiënten. Petra was een van de deelnemers: "Ik beschadigde mijzelf om spanning kwijt te raken. De adrenalinekick gaf de bevestiging dat ik leefde."

'De separeer' noemen ze hem, de kamer waarin psychiatrische patiënten van de Willem Arntsz Hoeve worden opgesloten als ze onhandelbaar zijn. Het woord spreken ze uit met ontzag en schaamte. Niemand is trots op de separeer. De begeleiders voelen zich er ongemakkelijk bij en doen soms maar het liefst alsof de kamer niet bestaat. En de patiënten die erin opgesloten worden, zijn als de dood voor de separeer.

Petra is "meer dan honderd keer" opgesloten geweest in de kamer, soms dagenlang. "Ze zeggen dat je in de separeer veilig bent, jezelf niks aan kunt doen, maar dat is helemaal niet waar. Oké, je moet al je kleren uit doen, je bril en je sieraden af. Je hebt alleen nog een separeerjurk aan. Die is helemaal gestikt, zodat er geen draadjes af kunnen waarmee je lichaamsdelen kunt afbinden. Maar ik vond altijd wel iets."

Soms smokkelde Petra lucifers naar binnen om de jurk in brand te steken. De scherven van de po, die ze eens tegen de muur te pletter had gegooid, gebruikte ze om in zichzelf te krassen. Soms bonkte ze urenlang met haar hoofd tegen de muur, als de separeer haar weer eens had ingefluisterd dat ze door iedereen vergeten was. Of ze dan vastgebonden werd? Van die vraag krijgt ze de kriebels. Meer dan acht jaar was Petra patiënt in de Willem Arntsz Hoeve (onderdeel van Altrecht). Gelukkig woont ze nu begeleid op zichzelf. Dat gaat best wel goed. Ze heeft eindelijk het vertrouwen dat ze nooit meer in de separeer hoeft.

Schokkend

Het is maandagochtend 12 februari 2007, kwart over tien. In de bossen bij Den Dolder, in paviljoen Het Vijfde Seizoen (een van de gebouwen van de instelling) ziet Petra na bijna een jaar de kunstenaar Lisette Verkerk weer terug. Het is een hartelijke ontmoeting. "Goh meid, wat zie je er goed uit! Wil je koffie?"

Verkerk verbleef van februari tot en met april 2006 in Het Vijfde Seizoen voor een gesubsidieerde werkperiode met begeleiders en patiënten. Dit leidde tot HEAVENHELL, een kunstproject over zelfbeschadiging. Verkerk:

“Zelfbeschadiging is een groot taboe, in de maatschappij en ook binnen de inrichting. Er zijn artsen en begeleiders die vinden dat je er niet over moet praten. Ze zijn bang dat patiënten het van elkaar overnemen.”

“Schokkend en confronterend” vindt Verkerk dit taboe. Zelf heeft ze een veilige kindertijd gehad. Ze weet dat ze er nooit alleen voor staat, zoals veel patiënten. Voor haar is er altijd een “sociaal vangnet” als ze zich eens onzeker voelt. Dat geldt niet voor veel patiënten. Ze missen het vermogen om op een volwassen manier aandacht te vragen voor hun psychische nood. Ze zijn volgens Verkerk, “continu in gevecht met leven en dood” en worden ondertussen verplicht dit belangrijke deel van zichzelf te ontkennen.

Volgens Martin Roeten, psychiater en directeur van de Willem Arntsz Hoeve, is het zeker niet de bedoeling de patiënten monddood te maken. Roeten stond achter Verkerk’s kunstproject, want ruimte bieden aan de interactie tussen kunstenaar en patiënt biedt volgens Roeten voor beiden de kans zichzelf te zien. Dat dit intern tot discussies leidt, is alleen maar goed. Dat sommige begeleiders “voorzichtig, zorgzaam en misschien wel angstig” zijn voor openheid rond automutilatie (de officiële term voor zelfbeschadiging, red.), is volgens de psychiater begrijpelijk.

Roeten: “Praten over oud zeer is voor de ene patiënt heilzaam en kan voor de andere een traumatische gebeurtenis weer tot leven wekken. Zulke prikkels kunnen tot een terugval leiden. Bij een van de patiënten is dat zelfs gebeurd na dit kunstproject. Die vrouw is weer gaan automutileren.” Roeten onderkent dat er soms golven van zelfbeschadiging op afdelingen plaatsvinden. Patiënten kijken het van elkaar af: “We proberen dus vooraf per patiënt een inschatting te maken wat het oplevert als we het onderwerp bespreekbaar maken.”

Polaroid

Automutilatie is een verlangen naar lichamelijke pijn om de geestelijke pijn en eenzaamheid niet te hoeven voelen. Petra vond het “makkelijker om het wel te doen dan het niet te doen” want snijden gaf opluchting. Het bloed (en daarmee de geestelijke pijn) konden eruit. Petra: “Ik beschadigde mijzelf om spanning kwijt te raken maar zeker niet omdat ik dood wilde. De adrenalinekick gaf juist de bevestiging dat ik leefde.”

Verkerk’s fascinatie voor het onderwerp (“het vermogen van de patiënten om te overleven”) gaf haar de drive om door te zetten, ook al werd ze door een aantal begeleiders gezien als een pottenkijkster die alleen maar onrust veroorzaakte. Uiteindelijk gaven het bestuur van Het Vijfde Seizoen en de directie van de Willem Arntsz Hoeve haar de mogelijkheid om de strijd van enkele patiënten vast te leggen.

De titel HEAVENHELL is geïnspireerd op Jan, een patiënt die ‘heaven’ op zijn bovenarm had gekrast en ‘hell’ op zijn been. Beter kon de worsteling met het aardse bestaan niet worden getroffen, vond Verkerk. Petra, Jozé en Marijke zijn de drie patiënten geweest die het avontuur aangingen. Ze vertelden hun

verhaal, lieten hun littekens en verwondingen zien. "Intiem, eerlijk en open tegelijk." Verkerk mocht fotograferen met haar polaroid.

Jozé heeft zichzelf drie keer in brand gestoken, aangemoedigd door een stem in haar hoofd. Verkerk maakte een rubberen hemdje van haar verbrande bovenlichaam. Marijke heeft nog maar vier tenen. De overige zes heeft ze afgebonden. Ze wilde graag haar voeten voor zich zien staan. Dat leidde tot twee afdrukken in gips. Petra, die haar onderarmen had bekrast, schreef graag teksten. Samen met de kunstenaar zocht ze naar een tekst die haar tragiek het best trof. 'Als ik in crisis ben, wil ik niet worden gesepareerd. Blijf met mij in gesprek.' Ze sneden de tekst uit een separeerjurk.

Magische plek

Het Vijfde Seizoen biedt sinds 1998 gelegenheid aan kunstenaars die willen werken met patiënten. De naam is ontleend aan het verhaal 'Het vijfde jaargetijde' van dichter Kurt Tucholsky. Het paviljoen is ooit samen met het Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten van de Mondriaan Stichting (nu SKOR) omgebouwd tot kunstenaarsverblijf. Ook het Centraal Museum is partner.

Ooit deed het monumentale pand uit 1916 dienst als kolenloods, later als therapiegebouw, winkeltje en meubelwerkplaats voor de patiënten. Ook destijds al werd er gecreërd in plaats van geleden. Het kan geen toeval zijn. Steeds opnieuw leiden de ontmoetingen tussen patiënten en kunstenaars tot "extreme en intensieve ervaringen" volgens bestuurslid Boudewijn van Grunsven.

Mario Rizzi, Annaleen Louwes, Erik van Lieshout, Ienke Kastelein, Jean Bernard Koeman, Olivia Glebbeek en Evelien Krijl, Vanessa Jane Phaff en Rolf Engelen gingen de afgelopen jaren dit avontuur aan op die magische plek in het bos. "Een indruk maken en achterlaten, elkaar treffen en raken, dat is de kracht van Het Vijfde Seizoen", volgens Martin Roeten. "Uitdagend en angstig tegelijk. Ook ik weet niet welke kant het op gaat."

Borderline

Doelstelling van Het Vijfde Seizoen is de maatschappij dichter bij de psychiatrie te brengen. Als we het over Petra hebben, lijkt het kunstproject haar geen slecht te hebben gedaan. Haar gewone leven heeft ze sinds een tijdje weer opgepakt. Als 'ervaringsdeskundige' vertelt ze haar ervaringen over de separeer aan begeleiders van de Willem Arntsz Hoeve, zodat die hopenlijk met iets meer begrip voor de patiënt zullen handelen. Ze kookt zelf, houdt haar huis schoon en is laatst zelfs met haar 45 km-autootje van Huis ter Heide naar Noordwijk gereden. Dat was wel leuk.

Of Petra er vanwege HEAVENHELL weer bovenop is gekomen? Ach, dat kan ze niet precies zeggen. Ze heeft heel hard moeten knokken om haar licht weer te laten schijnen. In elk geval is ze blij dat ze heeft meegedaan. Door Lisette Verkerk werd ze uitgenodigd iets positiefs met haar verleden te doen en haar

gehavende lichaam te accepteren. "Lisette heeft de deur opengezet. Kom maar door de deur, zei ze." Petra voelde geen angsten en mocht haar verhaal vertellen.

Petra moet wel altijd haar Crisiskaart GGZ op zak hebben, voor als er iets gebeurt. Wat erop staat? Voorzichtig haalt ze het kostbare papiertje uit haar portemonnee. 'Ik heb een Borderline Persoonlijkheidsstoornis, kan dan in crisis raken, ben in de war, erg angstig en/of in paniek en kan zelf niet meer goed aangeven wat er aan de hand is. Ik heb moeite met aangeraakt worden en schrik van harde geluiden. Bied mij duidelijkheid, veiligheid en vertrouwen. Stel mij gerust en laat mij het liefst niet alleen.'

Het kaartje heeft ze al maanden niet meer tevoorschijn hoeven te halen, want het gaat goed. Krassen en snijden heeft ze al lang niet meer gedaan en de ervaringen in de separeerkamer heeft ze een plekje kunnen geven in haar hart. Ze durft het bijna niet te vragen, maar eigenlijk zou ze wel even een kijkje willen nemen in de separeer. Goed idee. Ze belt naar de afdeling of de kamer vrij is. Ach, dat is jammer. Hij is bezet.

Ton Verheijen © 2007